

Репрезентативный список нематериального культурного наследия человечества (2001 г.), Конвенцию об охране нематериального культурного наследия (2003 г.) и др. Конвенция об охране нематериального культурного наследия является первым в истории многосторонним правовым документом, в котором духовное наследие отдельных народов рассматривается как культурное наследие всего человечества.

В 2003 году Беларусь стала одной из первых стран, подписавших Конвенцию ЮНЕСКО об охране нематериального культурного наследия, и вошла в состав Межправительственного комитета ЮНЕСКО по его охране. Сегодня в Беларуси существует единый Государственный список историко-культурных ценностей, в который включено более 70 элементов нематериального культурного наследия. Обряд «Колядные цари» внесен в список нематериального культурного наследия ЮНЕСКО.

Современная культурная политика большинства государств направлена на охрану и популяризацию нематериального наследия. Однако различные государства концентрируют внимание на разных элементах нематериального наследия. Так, в Японии к нематериальному наследию относятся ремесла (керамика, текстиль, ткачество, изготовление кукол, бумаги, обработка бамбука и др.), театральные традиции (театр кабуки и нох, танец и др.), традиционная техника строительства. В Австралии нематериальное наследие определяется как священные места, пространства, которые имеют духовное значение. В Скандинавии нематериальное наследие отождествляется с устной традицией (сказки, фольклор), деревянной архитектурой и определенными навыками и мировоззрением. В странах Африки нематериальное наследие охватывает устную традицию и языки местных этносов.

В соответствии с Законом «Об охране историко-культурного наследия Республики Беларусь» к нематериальному наследию относятся обычаи, обряды, фольклор (устное народное творчество), язык, его диалекты, содержание произведений народного искусства (народного декоративно-прикладного искусства), другие нематериальные проявления творчества человека.

Основными направлениями государственной политики Республики Беларусь в сфере охраны нематериального культурного наследия являются:

а) выявление нематериальных проявлений творчества человека, которые представляют историко-культурную ценность; б) придание нематериальным проявлениям творчества человека статуса историко-культурной ценности и учет историко-культурных ценностей; в) сохранение и возобновление историко-культурных ценностей; г) использование историко-культурных ценностей с учетом необходимости безусловного сохранения их отличительных духовных, художественных и документальных качеств; д) финансирование охраны историко-культурного наследия.

Сохранение наследия предполагает репродуцирование и активное использование его форм, поскольку нематериальное наследие сохраняет суть только благодаря практическому использованию, через действие, ритуал, передачу традиций, знаний, навыков. Восстановление, создание условий для существования, развития и передачи потомкам традиций или народных промыслов (ремесел), особенностей образа жизни, характерных только для культуры народа Беларуси и поощрение их носителей закреплено в законодательстве Республики Беларусь. Таким образом, целенаправленная культурная политика способствует сохранению и популяризации культурного наследия, консолидируя общество и поощряя культурное разнообразие.

#### Список литературы:

1. Чапайтене, Р. Культурное наследие в глобальном мире / Р. Чапайтене. – Вильнюс : ЕГУ, 2010. – 296 с.

*Эвеліна Шчадрына*

**МЕТАДАЛОГІЯ ПРАКТЫЧНАЙ  
ФАЛЬКЛАРЫСТЫКІ ЯК СРОДАК АХОВЫ  
НЕМАТЭРЫЯЛЬНАЙ КУЛЬТУРНАЙ СПАДЧЫНЫ  
(на прыкладзе русальнай абраднасці Беларусі)**

*Evelina Shchadryna*

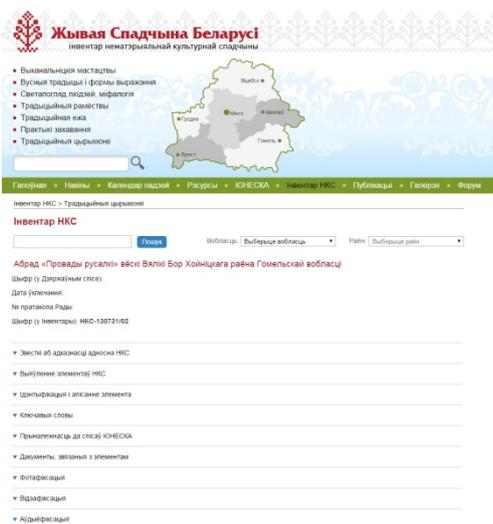
**PRACTICAL FOLKLORE METHODS AS  
A MEANS TO SAVE INTANGIBLE CULTURAL  
HERITAGE (on the example of Belarusian mermaid  
rites)**

*У артыкуле разгледжана метадалогія падрыхтоўкі ўніверсітэцкага дыпломнага праекта студэнтаў-фалькларыстаў, вынікі рэалізацыі якога здольны спрыяць руху да аховы і пераемнасці русальнай традыцыі як часткі «вуснай і няўлоўнай спадчыны» Беларусі.*

*The article describes the methodology of preparation of university degree project by students of folklore, implementation of which is able to contribute to the movement for the protection and continuity of mermaid tradition as part of the "oral and elusive heritage" of Belarus.*

Паколькі гістарычнае развіццё кожнага народа ідзе ад мінулага праз сучаснасць да будучыні, то ў грамадстве адначасова жывуць традыцыі (у якіх месціцца вопыт папярэдніх пакаленняў) і адбываецца іх сінтэз з сучаснасцю [2, с. 5], з якой будуць чэрпаць веды і мадэлі паводзін будучыя пакаленні народа. Уплыў традыцыйнай культуры на моладзь, якая арганічна яе ўспрымае, я назірала неаднойчы на прыкладзе

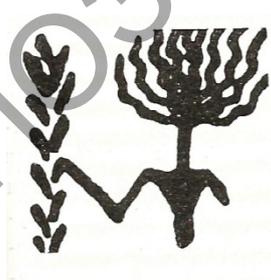
студэнтаў спецыялізацыі «этнафоназнаўства» БДУКМ, з якімі працую з 2005 года. Гэты вынік – станоўчы, і грамадства (па вялікім рахунку) у ім зацікаўлена, паколькі чалавецтва не мае магчымасці захавацца без аховы таго, што робіць чалавека чалавекам: спадчыны культуры свайго народа, якую ў XXI стагоддзі вырашылі браць пад ахову як «oral and intangible heritage of humanity» – літаральна, «вусную і няўлоўную спадчыну чалавецтва». Звычайна ў афіцыйных дакументах слова «няўлоўная» замяняюць на «нематэрыяльная», каб дадаць юрыдычнай стылістыкі. У ахоўным спісе такой спадчыны ў Беларусі – абрад Провады русалкі вёскі Вялікі Бор Хойніцкага раёна, мастацкую рэканструкцыю якога я абрала для свайго курса ў якасці дыпломнага праекта. Пры гэтым былі пастаўлены розныя задачы: ад пераймання традыцыйнай этнафоніі і спрыяння аднаўленню мясцовай абраднасці да фарміравання жыццёвай пазіцыі, ведаў, уменняў і навыкаў будучых спецыялістаў галіны практычнай фалькларыстыкі – выпускнікоў майго курса.



Малюнак 1 – Інтэрфэйс партала «Жывая спадчына» па Провадах русалкі, 2015

Малюнак 2 – Масавая (з удзелам усёй вёскі і гасцей) сцена спальвання вянка русалкі, Вялікі Бор, 2014

Сёння Провады русалкі – матэрыял для публікацый у інфармацыйным сеціве (мал. 1), і матэрыял досыць запатрабаваны. На свята збіраюцца ўсе жыхары вёскі, з’язджаюцца аматары фальклору і яго даследчыкі (мал. 2). Як мы пераканаліся ў першай экспедыцыі 2013 года, каранёвыя ўяўленні пра русалак захаваны ў паводзінных мадэлях жывых абрадаў [3]. А ўяўленні гэтыя надзвычай неадназначныя.



Малюнак 3 – Выява на неалітычнай кераміцы, V тыс. да н.э.

Малюнак 4 – Выявы на неалітычнай кераміцы, V тыс. да н.э.

Малюнак 5 – Змеяногая багіня скіфаў, I тыс. да н.э.

Малюнак 6 – Русалка з карціны Мікалая Селешчука, 1990

Русалка – дэманічная істота, часам зоамарфічная [1, с. 446]. Яе архетып звязаны з архаічнымі божствамі індаеўрапейскіх, а магчыма, і даіндаеўрапейскіх народаў (мал. 3 – 5), а многія рысы праз фальклорныя крыніцы трапілі нават у сучаснае мастацтва Беларусі (мал. 6). Яе прысутнасць на зямлі варожая чалавеку. Невыпадкава, што час знаходжання русалак сярод людзей абмежаваны ў народным календары толькі адным тыднем, пасля чаго яны павінны «згінуць». І абрадавая традыцыя беларусаў дагэтуль накіраваная на тое, каб ім тут «дапамагчы».

Адны з найбольш старажытных выяў яе архетыпу сустракаюцца на неалітычнай кераміцы Індыі і Месапатаміі (мал. 3). Ужо ў тыя часы гэты вобраз быў знітаваны са збожжам (мал. 4), а значыць і з архаічным культам плоднасці. Носьбіты Дняпра-данецкай археалагічнай культуры, пашыранай ў неаліце на поўдні Беларусі, ужо практыкавалі земляробства і, магчыма, іх нашчадкі (у тым ліку і жыхары Хойніншчыны) мелі падобныя погляды.



Малюнак 5 – Русалка з сучаснага абраду, в. Вялікі Бор, 2014



Малюнак 6 – Суполка традыцыйных спявачак вёскі Вялікі Бор і постфальклорны гурт «Страла» на рэвіталізацыі Провадаў русалкі, 2014



Сёння русалку ўсё больш уяўляюць у выглядзе «ундзіны» (прывабнай напалову дзяўчыны – напалову рыбы), а на святах імкнучца абраць яе з найпрыгажэйшых дзяўчат (мал. 5). Стрэйшыя жыхары Вялікага Бору памятаюць, як бацькі іх пужалі русалкамі, трапіць да русалкі было небяспечна, бо яна, па успамінах носьбітаў “заляскоча ў жыце ці смалёную цыцку дасць”. Нездарма ў абрадзе яе «канваіруюць» два хлопцы-ахоўнікі з дзеркачамі з пякучай крапівы, бо такую істоту, якая шкодзіць людзям і будучаму ўраджаю, трэба ўшанаваць і ўрачыста выправіць з вёскі, і гэтым самым на год забяспечыць сабе спакойнае жыццё (мал. 6).

Паколькі асаблівага жадання пераймаць абрад мясцовай моладзь, на жаль, пакуль не праяўляе, у Вялікім Бору абвострана пытанне перарывання традыцыі. Цікава, што на жаданне пераймаць сваю традыцыю на вёсцы ўплывае прыклад з боку гараджан [4, с. 54]. Таму, каб зрабіць свой унёсак у «грамадска-ахоўную» барацьбу за жыццё абраду (з усім разуменнем свайго сціплага месца ў гэтай складанай справе) мы спачатку ўзялі ўдзел у яго рэвіталізацыі ў Вялікім Бары (2013), потым – рэканструявалі ў музеі-скансэне пад Мінскам, што і стала дыпломным праектам курса.

Як паказаў вопыт дыпломнага праекта (ад планавання да рэалізацыі якога прайшло каля 4 гадоў), для фарміравання адпаведнага ўнутранага стану ва ўдзельнікаў абрадавай дзеі, будучым захавальнікам неабходна прытрымлівацца метадаў: уключанага назірання, дэманстратыўнай антрапатэхнікі, аўдыявізуальнай дэманстрацыі, этнафанічнага аналізу і транскрыпцыі, мастацкай рэканструкцыі абраду. Яны з’яўляюцца антрапалагічна арыентаванымі і ўсе, акрамя першага, з’яўляюцца сучаснымі распрацоўкамі фалькларыстаў-практыкаў.

**Метад уключанага назірання** ў культурнай антрапалогіі мае на ўвазе непасрэдны кантакт у мэтах вывучэння культуры з носьбітамі культуры, якую вывучаюць. Згодна яму, даследчыкі пэўны час павінны пражыць ва ўмовах жыцця людзей, якія з’яўляюцца іх аб’ектам вывучэння. Важнасць яго пры засваенні фальклору абумоўлена характарам існавання фальклору.

**Метад дэманстратыўнай антрапатэхнікі.** Фальклор («вусная і няўлоўная спадчына») мае на ўвазе вусную перадачу. Ён засвойваецца «з голаса на голас», «з нагі на нагу». Гэта – правіла. Малодшае пакаленне спевакоў і танцораў, назіраючы за старэйшымі, вучыцца ў іх і паступова далучаецца («рабі, як я»). Такі спосаб перадачы забяспечвае арганічнасць, захаванне аўтэнтчнага (сапраўднага) стылю і манеры выканання.

**Метад аўдыявізуальнай дэманстрацыі.** Шмат у якіх краінах існуе банк дадзеных, які даволі падрабязна адлюстроўвае фальклорныя ўзоры, дае магчымасць знаёміцца з традыцыяй без непасрэднага фізічнага кантакту з ёй. Тэхніка забяспечвае перадачу інфармацыі ад носьбіта – адрасанта (таго, хто з’яўляецца крыніцай інфармацыі, навучае) да даследчыка – адрасата (таго, хто прымае паведамленне, навучаецца). Адбываецца тэхналагічная замена ўключанага назірання. Яна мае станоўчыя і адмоўныя бакі. Станоўчыя: для азнаямлення з матэрыялам ёсць магчымасць «пракруціць» запіс столькі разоў, колькі трэба, звярнуцца да яго ў любы час. Адмоўныя: любая фіксацыя мае пэўныя межы, якія не дазваляюць пазнаёміцца з прадметам так, як пры асабістым кантакце, бо фальклор – з’ява эмацыянальная, шматварыянтная і імправізацыйная.

**Метад этнафанічнага аналізу і транскрыпцыі.** Важным этапам пры развучванні фальклорнага твора з’яўляецца этнафанічная транскрыпцыя тэксту, у якой занатоўваюцца мадыфікацыі артыкуляцыйных укладаў прапяваемых фанем. Атрыманьня нязвычайных фанетычных сімвалаў, якія шмат у чым залежаць ад мясцовага маўлення, нясуць у сабе інфармацыю не столькі пра змест твора, але і пра тэмбрава-эмацыянальны вобраз выказвання людзей пэўнага мікрарэгіёна.

**Метад мастацкай рэканструкцыі абраду** і яго этнафоніі як гукаідэалу, «голасу вёскі», даў магчымасць студэнтам-дыпломнікам самастойна наладзіць свята ў новых тэрытарыяльных і сэнсавых умовах. Галоўнай мэтай было як мага бліжэй да арыгіналу прэзентаваць вялікаборскі абрад мінскай публіцы, адаптуючы яго да музея-скансэна.

Вынікі выкарыстання метадалогіі, якая будзеца на пералічаных вышэй метадах, былі ацэнены падчас рэалізацыі дыпломнага праекта – рэвіталізацыі абраду Провады русалкі з яго носьбітамі (чэрвень 2014 года, вёска Вялікі Бор Хойніцкага раёна Гомельскай вобласці) і ў ходзе мастацкай рэканструкцыі абраду (май 2015 года, Беларускі дзяржаўны музей народнай архітэктуры і побыту, вёска Азярцо Мінскага раёна). Па водгуках сведкаў і ўдзельнікаў, вынікі рэалізацыі будуць відавочна спрыяць паступоваму руху да аховы і пераемнасці русальнай традыцыі як часткі «вуснай і няўлоўнай спадчыны» Беларусі.

#### Спіс літаратуры:

1. Беларускі фальклор: энцыклапедыя : у 2 т. Т.2 : Лабараторыя традыцыйнага мастацтва – Яшчур / рэдкал. : Пашкоў, Г.П. [і інш.] – Мінск : БелЭн. – 2006. – 832 с. : іл.
2. Гульні, забавы, ігрышчы / рэдкал. : А.С. Фядосік. – Мінск : Бел. Навука, 1996. – 534 с.
3. Добровольский, В.Н. Нечистая сила в народных верованиях / В. Н. Добровольский. – М. :Живая страница. – 1908, вып.3.
4. Жуланова, Н.И. Молодежное фольклорное движение / Н.И. Жуланова // Фольклор и молодёжь. От истоков современности. – М. : Наука, 2000. – С. 53-55.

*Тацяна Мармыш*

#### ЭТЫЧНАЯ ПАРАДЫГМА ЗАХАВАННЯ НЕМАТЭРЫЯЛЬНАЙ КУЛЬТУРНАЙ СПАДЧЫНЫ

*Артыкул прысвечаны канцэптуалізацыі фарміравання этычнай падыгмы ў кантэксце захавання нематэрыяльнай спадчыны, рэпрэзентаванай, у тым ліку, праз 12 адпаведных этычных прынцыпаў ЮНЕСКА.*

*Tatstsyana Marmysh*

#### ETHICAL PARADIGM OF INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE SAVING

*The paper is dedicated to the conceptualization of the formation of an ethical paradigm to the safeguarding of intangible heritage. The paradigm is represented, in particular, via 12 relevant ethical principles of UNESCO.*

Этыка як катэгорыя гуманітарыстыкі сэнсава закранае агульначалавечую мараль, што, знаходзячыся на пазіцыях паміж крытыкай з боку культурнага рэлітывізму і выклікамі суб'ектывізму, аб'ядноўвае на глебе духоўна-гуманістычнай скіраванасці. Увасобленая ў прынцыпах, нормах, дамінантах, якія садзейнічаюць прыняццю рашэнняў і выбару, этыка знаходзіць выражэнне ў розных сферах жыцця сучаснага грамадства.

Этычныя прынцыпы ў сферы захавання нематэрыяльнай культурнай спадчыны (НКС) былі прапанаваны падчас дзясятай сесіі Міжурадавага камітэта ЮНЕСКА па захаванні НКС (2015) і маюць прыкладны характар. Асновай для іх фармулявання стала ўсведамленне пагрозаў, звязаных, перадусім, з трансфармацыяй умоў жыццяздзейнасці НКС пад уплывам наступстваў галабальнай эканамічнай прасторы. Такі кантэкст абумоўлівае разгляд нематэрыяльнай спадчыны сярод катэгорый «справядлівы гандль», «этычнае спажыванне», «этычны тавар» і зводзіць яе інтэрпрэтацыю выключна да «культурнага прадукту», тым не менш, падкрэслівае рэальныя небяспекі ў аспекце манетызацыі спадчыны.

Рэфлексія на тэму этыкі і НКС выяўляюцца ад моманту стварэння Канвенцыі ЮНЕСКА аб захаванні НКС, затым – аператыўнага кіраўніцтва Канвенцыі (2008, рэдакцыі 2010, 2012, 2014 гг.): «Дзяржавы-ўдзельніцы заахвочваюцца да распрацоўкі і прыняцця кодэксаў этыкі... з тым, каб забяспечыць належныя шляхі павышэння дасведчанасці аб нематэрыяльнай культурнай спадчыне на адпаведных тэрыторыях» [4]. Інтэнцыя да этызацыі сферы захавання НКС прысутнічае ў прапанове праекта дадатковага раздзелу аператыўнага кіраўніцтва, на падставе чаго можна меркаваць аб паступовым развіцці зместу Канвенцыі. Раздзел будзе закранаць пытанне сувязі НКС і ўстойлівага развіцця, у прыватнасці, праз прыняцце кодэксаў этыкі для рэгулявання доступу да традыцыйных здабыўных промыслаў у межах харчовай бяспекі, падтрымкі выбару носьбітаў у спосабах кіравання іх спадчынай, садзейнае развіццю этычных эканамічных адносінаў для ўмацавання мясцовай эканомікі [3].

Паводле экспертнай супольнасці ЮНЕСКА ў якасці этычных прынцыпаў па захаванні НКС дэкларуецца:

- 1) вызначэнне першаснай ролі носьбітаў у захаванні НКС;
- 2) прызнанне і павага правоў супольнасцей, груп і індывідуумаў у працягванні рэпрэзентацыі і ўвасабленні НКС, атрымання ведаў і навыкаў, неабходных для яе жыццяздольнасці;
- 3) прыярытэт узаемапавагі, павагі да НКС і ўзаемаднага прызнання НКС ва ўзаемаадносінах дзяржаў, супольнасцяў, груп і індывідуумаў;